

Saskia Goldschmidt, Transvaalkade 13, Amsterdam

Liedjes en verhalen zijn de hecht draad van families. Ze verbinden ons aan voorouders en kunnen een verdwenen tijd doen herleven. Er bestaat geen familie zonder verhalen. Maar er bestaan wel families met verhalen die nooit verteld kunnen worden omdat ze te pijnlijk, te gecompliceerd of te schaamtevol zijn. Het lot van onvertelde verhalen is te vervliegen, zoals de woorden en de wijs van een liedje van vroeger dat verdwijnt in de mist van de tijd.

Dit is zo'n verhaal, over mijn geboortehuis en over een familie waarmee mijn vader nauw verbonden is geweest. Een verhaal waarvoor hij geen woorden heeft kunnen vinden.

Felix Oestreicher is een arts die in 1930 met Gerda trouwt, dochter van professor Laqueur. Zowel Felix als Gerda komt oorspronkelijk uit Tsjechië, maar de familie Laqueur woont al sinds de jaren twintig in Amsterdam. Zowel de Oestreichers als de Laqueurs zijn vrijzinnige liberale joden, mensen met een grote liefde voor kunst, muziek en literatuur.

Felix en Gerda gaan in Karlsbad wonen en krijgen drie dochtertjes: Beate wordt in 1934 geboren en de tweeling Helly en Maria in 1936. Als de nazi's twee jaar daarna de macht grijpen, verlaten ze hals over kop het land. De eerste maanden als vluchtelingen brengen ze door in het familiehuis van de Laqueurs in Bergen aan Zee. Ze proberen weg te komen van het continent waar Hitler steeds verder oprukt, maar wereldwijd worden de grenzen voor vluchtelingen gesloten. Ze vinden een huis in Leiden, maar vanwege Helly's astma verhuist het jonge gezin naar

Katwijk. Tot de Duitse bezetters het joden verbiedt om aan zee te wonen. Dan gaan ze naar Blaricum, maar in 1942 moet iedereen die joods is naar Amsterdam en betrekken ze het huis dat toebehoort aan de vader van Gerda, Transvaalkade 13, het huis waar ik in 1954 geboren ben.

Het is een fraai huis, gelegen aan een zonnige, groene kade in Amsterdam-Oost. Vier stenen treden leiden naar de voordeur, en op de gevel prijkt het beeld van een naakte vrouw die het huis op haar handen en hoofd lijkt te dragen, alsof het geen enkele moeite kost.

Het is dan ook een licht huis, vriendelijk, royaal. In het souterrain is een keuken die gemaakt lijkt te zijn voor grootmoeder Clara, die het gezin twee dagen voor de Kristalnacht achterna is gereisd. Omi Clara is een oma zoals oma's moeten zijn. In de grote woonkeuken bakt ze koeken, terwijl ze haar kleindochters sprookjes vertelt, van de keizer en de nachtegaal en van de tinnen soldaat. Ze is de enige van de familie die de vasten in acht neemt. In het jaar dat de familie op de Transvaalkade woont, vieren ze Pesach, een feest waarop de vroegere uittocht herdacht wordt en dat in deze dreigende tijden extra waarde krijgt. Behalve de matzes, de vragen en het bittere kruid zijn er ook paas-eieren, verstoppt in de tuinkamer.

Het is een ruim huis. Gelukkig maar, want naar buiten gaan doen ze liever niet, bijna alles daar is verboden voor joden. Dus is dit huis hun wereld, hun fort. De meisjes spelen graag in de tuin en in het huisje, dat een hut, een paleis of een geheime verstopplek kan worden.

De trap naar boven is steil. Op de begane grond, in de mooiste kamer met het in pastelkleuren geverfde en met ornamenten versierde plafond, woont mevrouw Dingemans, chemicus en werkzaam in het bedrijf van professor Laqueur.

De ouderlijke slaapkamer, met grote ramen die uitzicht geven op de majestueuze kastanjabomen aan het water, is hun leslo-

kaal. Daar geeft Felix hun iedere dag, op strikte tijden, schrijven en rekenopdrachten. Hij vertelt bijbelverhalen aan de hand van de platen uit kunstboeken. Hij leert de 'drieling' over planten, insecten en dieren met behulp van de gedetailleerde en kleurrijke tekeningen van het beroemde *Brehms Tierleben*-boek en hij laat hun de schilderijen van Botticelli zien: *La Primavera* met de drie gratiën en *De Geboorte van Venus*. Felix zoekt altijd naar illustraties om zijn verhalen te verlevendigen en hij is vastbesloten zijn dochters de liefde voor wijsheid en schoonheid in literatuur, muziek en schilderkunst bij te brengen. Zelfs later, op het bovenbed in de barak in Bergen-Belsen, voedt hij, ondanks de honger, de wreedheid en de onmenselijke omstandigheden, zijn dochters met verhalen die vertellen tot welk moois de mens in staat is.

v.l.n.r. Lisbeth Oestreicher, zuster van Felix, Beate, Helly, Gerda, Maria en Felix Oestreicher

Terug naar het huis. Op de bovenste verdieping, onder de dakpannen, zijn de twee slaapkamers van de meisjes. Iedere avond als ze in bed liggen, doet moeder Gerda het licht uit en zingt ze liedjes. Langzaam loopt ze van bedje naar bedje, blijft bij ieder dochttertje even staan en zingt: *‘Weisst du, wieviel Sterne bliihen an dem grossen Himmelsee? Gott alleine kann sie zahlen.’*

En elke avond kan Beate haar ongeduld niet bedwingen en roept ze haar moeder, en Helly zingt mee terwijl Maria stilletjes ligt af te wachten tot Gerda bij haar komt.

Op 1 november 1943 gaat de bel en komen twee Nederlandse mannen binnen. Ze zien eruit alsof ze zo uit een film zijn gestapt, ze dragen lange regenjassen en hebben gleufhoeden op. De familie moet mee. Ze behoren tot de laatste groep joden die wordt opgehaald; daarna kan Nederland, als eerste Europees land, Judenrein worden verklaard.

vlnr. Felix, Beate en Maria

De paniek in het huis, dat een fort leek, is groot. De zevenjarige Maria kan haar schoenen niet vinden en de man zegt dat het niet uitmaakt want waar ze heengaan heeft ze die niet meer nodig. Helly ligt boven ziek in bed met difterie, een besmettelijke ziekte. Toch komt een van de mannen binnen, stelt zich op bij het voeteneind en vraagt naar haar gezondheid. En Helly, die de opwinding beneden gemist heeft en denkt dat de man een dokter is, zegt flink dat het al een stuk beter gaat.

Er staat een vrachtauto klaar, ze moeten allemaal in de laadbak klimmen, de auto rijdt de kade af en stopt bij het ziekenhuis De Joodsche Invalide. Een van de mannen tilt Helly uit de auto. Haar moeder kijkt haar aan en zegt: 'Helly, ik kom je opzoeken.' Maar Helly weet dat ze dat niet zal kunnen. Ze zou willen huilen en schoppen en schreeuwen maar ze ziet de blik van haar vader, de blik waarmee hij haar altijd tot de orde roept: 'In godsnaam, Helly, dat niet.' Het is het laatste beeld dat ze van haar ouders heeft.

Twee maanden wordt ze in De Joodse Invalide gehouden, dan naar Gorssel gebracht en daar komt ze in een sprookjeswereld terecht, want nooit eerder was ze op een boerderijtje met een strodak en een stal met koeien en hooi en een pomp buiten. En met twee lieve jonge mensen die tot het eind van de oorlog haar pleegouders zullen zijn.

In 1945, op een dag in juli, stopt er een auto voor het boerderijtje en stapt haar tante Maria uit, samen met haar zusjes, die zijn teruggekeerd uit Bergen-Belsen, waar ze twee weken voor de bevrijding hun Omi stervend hebben moeten achterlaten, en door de nazi's met hun ouders in een dodentrein gestopt zijn waarmee ze kriskras door Duitsland reden. Totdat ze bij Tröbitz door de Russen bevrijd werden, een klein dorp in Brandenburg waar opeens tweeduizend zieke mensen onderdak moesten krijgen. Zo ziek, dat er nog honderden aan honger en vlektyfus gestorven zijn. Twee van hen waren Gerda en Felix.

Felix en Beate

In het jaar 2000 ontdek ik in het oorlogshoekje van een boekwinkel het boek van Felix Oestreicher, een naam die ik niet ken. Mijn vader is in 1941 getrouwd met Renate Laqueur, de zus van Gerda, maar ook van haar heb ik nooit gehoord. In november 1943 zijn ze via Westerbork naar Bergen-Belsen gedeporteerd en in Tröbitz bevrijd. Renate hield in het kamp een dagboek bij, dat in 1965 gepubliceerd werd en dat ik als kind keer op keer gelezen heb om alle ellende die mijn vader had meegemaakt in te drinken. Alsof ik daarmee zijn lijden zou kunnen verlichten. En altijd als mijn broers, zusje of ik de moed wisten op te bren-

gen mijn vader een vraag over het kamp te stellen, antwoordde hij: 'Kijk maar in het dagboek van Renate, daar staat alles in.'

In het oorlogshoekje in de winkel ontdek ik dat dat niet waar is. Dat er een hele geschiedenis verdonkeremaand is, dat noch Renate, noch mijn vader de woorden kon vinden om te vertellen dat ze daar samen zaten met hun naasten. In het dagboek van Renate is geen woord te vinden over Omi Clara, over Felix en Gerda, over de twee meisjes. Zouden ze dan niets te maken hebben gehad met hen, daar in dat kamp?

Zestig keer worden Paul en Renate genoemd in het dagboek van Felix, in zijn *Ein Jüdischer Artz-Kalender*. Daaruit blijkt hoe dicht ze op elkaar gezeten hebben, in het kamp, in de dodentrein, ze zijn bijna samen gestorven na de bevrijding, in dat Oost-Duitse dorp, Paul aan verhogering, Renate aan vlektyfus, net als Felix en Gerda, die begraven liggen op de joodse begraafplaats van een dorp waar nooit een joods mens woonde.

De meisjes keren, meegenomen door andere overlevenden, in juli 1945 terug naar Amsterdam, een maand eerder dan mijn vader en zijn vrouw, die beiden nog te zwak zijn om de reis naar huis te maken. Beate, Maria en Helly worden opgevangen door grootvader Laqueur, hij zorgt ervoor dat ze in een liefdevol pleeggezin van de zuster van Felix worden opgenomen. En als mijn vader en Renate een maand later terugkeren, gaan ze wonen op Transvaalkade 13. Totdat Renate haar nieuwe liefde naar Amerika volgt, want volgens haar is 'een huwelijk niet gemaakt voor de hel,' en mijn vader trouwt met mijn moeder en ze trekt bij hem in.

In het huis waar ik de eerste jaren van mijn leven woonde, stonden waarschijnlijk nog de meubels van Felix en Gerda, want dankzij de aanwezigheid van mevrouw Dingemans is het huis, in tegenstelling tot de meeste joodse huizen, niet gepulst. In de tuinkamer speelde ik met mijn broer. In het kleine kamertje onder het dak stond mijn bedje, dat misschien nog wel van Helly

of Maria is geweest. In de keuken bakte mijn moeder koekjes en zong liedjes voor ons.

Het was een fijn en vriendelijk huis, maar het verhaal over de vorige bewoners, over Omi, over vader Felix en moeder Gerda, over de drie meisjes die de drieling werd genoemd, is in mijn familie zoekgeraakt. Tot die dag dat ik het dagboek van Felix vind, uitgegeven dankzij de inspanningen van Maria. Ik ga bij haar op bezoek en later leer ik ook Helly kennen, ze vertellen hun verhaal en samen verwonderen we ons over het zwijgen van Renate en Paul.

Het is de behoefte van veel mensen van mijn generatie, en misschien ook wel onze taak, om de zoekgeraakte woorden van onze ouders bij elkaar te sprokkelen, en zo de gaten in de families minder groot te maken. Maria bracht het dagboek van haar vader naar buiten en ik het verhaal van mijn familie in mijn boek *Verplicht gelukkig, portret uit een familie*. Soms worden woorden weer teruggevonden. Dankzij een oorlogshoekje in een boekwinkel, of dankzij een bijeenkomst.

In 2001 is Maria, in gezelschap van Helly, terug in Bergen-Belsen, waar ze een voordracht houdt voor een zaal vol nabestaanden, en ze schetst hun de familie waar ze deel van uitmaakt heeft. Ze vertelt hoe haar moeder vaak het lied van de sterren zong, en dat ze het daarna nooit meer gehoord heeft en alleen nog de eerste twee regels kent. Aan het eind van haar voordracht, als het applaus wegsterft, begint een vrouw in het publiek de eerste regels van het sterrenlied te zingen, en gaandeweg vallen anderen in, tot vrijwel de hele zaal meezingt. Het sterrenlied van Gerda blijkt het hecht draad van veel families te zijn geweest en de zoekgeraakte woorden worden op die beladen plek door honderd stemmen weer teruggeven aan de meisjes van toen.

Dit verhaal kon alleen maar geschreven worden dankzij de gesprekken met en de hulp van Helly Oestreicher, en dankzij de volgende boeken:

Felix Hermann Oestreicher, *Ein jüdischer Arzt-Kalender* (Konstanz 2000).

Gerda Margarethe Oestreicher-Laqueur, *Gerdas Tagebücher* (Konstanz 2010).

Felix Oestreicher, *Nacher/Naderhand – Kampgedichten* (Amsterdam 2015).

Saskia Goldschmidt, *Verplicht gelukkig, portret uit een familie* (Amsterdam 2011).